

A megsokszorozott magány

Reményi József Tamás beszélget Géczi Jánossal *Judith, avagy a baltás gyilkos felesége* című regényéről¹

Elsőként nem a *Judith ...* című regényről kell szót ejteniünk, hanem ennek előzményéről, A tenyérjós-ról, amely 2019-ben jelent meg, s amelynek a főhőse ugyancsak Judith volt. A kritikusok, olvasók előszeretettel nemzedéki regénynek titulálták, én viszont – szerkesztőjeként – makacsul, a borítószövegen is filozofikus kalandregénynek neveztem. Az újabb kötet megjelenése után különösen úgy érzem, hogy joggal. A tenyérjós ugyan egy Szegedről szétrajzott nemzedéknek a történetét meséli el az ezredfordulón, és valóban egyfajta nemzedéki szétszóródást mutat, de a szóródás természetrajzához tartozik az is, ahogyan az egyes szereplők, figurák önmagukban is meghasonlanak, átalakulnak, másként mutatkoznak. Hősszerelmesből besúgó, férfi mivoltból női lesz – s a hangsúlyt kapó mellékszereplők is így: megszálló katonából európai kultúremler stb. És mindezek folytonosan változó vegetációban szemlélhetők, különös természeti lények kavalkádjában, Géczi János egész életműve filozófiájának, művészetfilozófiájának jegyében. Az egyik szereplő megszállottan egész életét egy alsóbbrendű(?) állatfaj tudományos föltérképezésének szenteli, mintegy a faj egyedüli birtokosaként(!), egy másik szereplő pedig egy pompázatos békát költöztet be magához. Mindketten egyszerre az emberi magány végpontján, ugyanakkor az emberi megújulás nem is tudatosult reményében, deviánsok, margóra szorultak gyűrűjében. Mély, szinte tektonikus változásokat mutatnak föl a sorsok, nem pusztán szerepjátékok szerint, s nem pusztán azért, mert időközben bekövetkezik a rendszerváltozás. A rendszerváltozás könyvének is lehetne nevezni A tenyérjóst, de nem lenne szerencsés, mert az valamilyen aktualizáló politikumot sugall, és itt majd látni fogjuk az új könyvben is, a politikum is csak a vegetáció mutatójának. Egyszer valamikor régen Tandori Dezső szolgált azzal a meglepő állítással, hogy Géczi lírájába kezdeményekként nagyepikai opusok vannak belerejtve. Most utólag azt látom, hogy igen, e két regény mintegy összefoglalóan, szintetizálva igazolja vissza mindazt, amit a lírikus Géczi János a világról, a természetről, antropológiáról, ezen belül az irodalomról, az irodalomcsinálásról mint vegetációról tud.

A tenyérjósban úgy búcsúztunk el hőseinktől, hogy van egy anya, egy apa, és született egy gyerek. Az anya pszichológus lesz, pszichológusból pedig tenyérjós. Ez tulajdonképpen egy kis fricska is a rendszerváltozásnak, hogy hát tulajdonképpen üzletiesítjük azt, amit egyáltalán megtanultunk valaha. A férfi szovjet-orosz megszálló tiszt volt Magyarországon, majd ki kell vonulnia a szovjet

¹ A veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtárban 2022. május 24-én megrendezett könyvbemutató szerkesztett dialógusa.

csapatokkal, és eljut Bakuba. A gyermek Pest és Baku között születik a vonaton, vándorúton, a senkiföldjén, örök hontalanként. Folyamatosan útközben levő, személyiséget váltó, személyiségükkel kínlódo embereknek a gyermeke nem is jöhet a világra máshogy, mint útközben. Sehol sincs otthon, Bakuban sem, Pesten sem. Ezt nagyon szépen kibontja a második könyv. De mielőtt rátérnénk, segíts ki bennünket egy kicsit. Az első regény az Athenaeumnál jelent meg, az újabb pedig már a Kalligramnál, időközben eltelt három év. Hogyan láthatja az olvasó ezt a két könyvet? Kötelező-e együtt olvasni? El kell olvasni A tenyérjóst, majd áttérni a ... baltás gyilkosra, vagy az utóbbi megáll a saját lábán az előbbi ismerete nélkül?

A tenyérjós kiadói szerkesztés előtti, utolsó szövegváltozata 2015-ben, a Judithé pedig 2019-ben készült el. A tenyérjóst 2010 előtt kezdtem írni, s a Judith egyes mozzanatai megvoltak az első regény befejezésekor. Amikor az akkori kiadóhoz leadtam A tenyérjóst, remélhettem, hogy a következő mű is ott jelenik meg, de, hogy az igazgató munkahelyet váltott, magam is eljöttem onnan. Ez az oka annak, hogy három év különbséggel jelent meg a két regény. Amúgy sem a szövegesülést, sem a megjelenést nem gyorsítottam, szinte a kezdeti pillanatoktól kezdve azt éreztem, hogy a két regénynek van elég ideje.

Nyilván történelmietlen annak a latolgatása, hogy miként befolyásolta volna a két mű sorsát az észszerű ütemezés szerinti megjelentetés. A kapcsolatuk minémúsége sem akként vetődne fel, ahogyan most. A tenyérjós olvasói számára jelenleg az a fontosabb, hogy folytatásnak lássák Judithot, s a mű ekkénti olvasásához több előfeltétel valóban adott, hiszen azonosak a szereplők (csak némelyik háttérbe húzódott, némelyik figurája pedig árnyaltabbá, kiírtabbá erősödött), azonos az idő- és a térkeret, a regény beszédmódjának az elfogadására sem szükséges tréning, és egyező a szerzői – mondjam azt: összehasonlító – nézőpont is.

Talán a kellenél jobban hangsúlyozom, hogy a Judith előzmények nélkül olvasható, mégpedig a mű antropológiai nézőpontjának okán. (Nem szeretnék önellentmondásba kerülni: némelykor hangsúlyozom a verseim kapcsán, hogy biológiai tudásom eredményeként a kortársaiméhoz képest kidolgozottabb emberképpel rendelkezem, s ennek következményei kimutathatóak a tevékenységemben. Az, hogy van ilyesmim, az összes művemet rokonítja. Az is leszögezhető, hogy más nőt, és más gyerekfiút szövegesíteni.) Ha a korábbi könyvet anyaregénynek, akkor ezt fiúregénynek mondom. Ott egy lány-nő-anya, itt egy gyermek-kamasz-ifjú áll a középpontban, ráadásul a nevelődési körülmények miatt eltérő kulturális közegben. Judith az európai mentalitás megtestesítője a maga zsidó-keresztény hagyományba gyökerezettségével, kis Ajaz személyiségét pedig a keleti katolicizmus és a radikális iszlám örökségének elegye alakítja. Ez az eltérő hagyományba kötöttség sokszor megmutatkozik, olyankor, amikor az azonos élethelyzetekre eltérő módon reagálnak a hőseim. Hiba lenne azokat pusztán a nemi sajátágaikhoz kötni.

Egy széljegyzet erejéig reflektálok a filozofikus kalandregény kitételeldre. Bár nem szeretem a 'filozofikus' szót, mert van benne némi elnéző, mondjam, lekicsinylő mosoly, leftymálás: ha azonban az eredeti jelentésre figyelek, hasznos megállapításnak vélem. Mi, az ezredforduló utániak, valamiért kellőképpen nem különböztetjük meg a filozófusi és a kalandori magatartást, pedig a két mentalitás egészen más cselekvési módokban hiteles. A filozófusi irodalmilag még csak-csak megragadható, a kalandori sokkal fluidabb. De ha pusztán Canetti vagy Koestler írásművészetére tekintünk, menten megérthető, mit is jelent az, ha valaki a kalandba belefeledkezve igyekszik állításokat tenni. Ebben az értelemben az én kalandregényem hőseit átszínezi a kalandorság is, de ha

szerencselovagoknak tűnnek is, az nem a személyiségük, hanem a kor, amelynek a termékei, a következményei. (Szóval a regénybeli fitymacsattogtatás valóban élvezetek forrása, s nem is akartam ilyesmikről lemondani, mert az elmondásukkal megmutathatom a hőseim élvezethez való viszonyulásait, azaz a kulturális sajátosságokat is.) A filozofikus kalandregény az én olvasatom szerint megengedi a filozófiai és a kalandori létezés együttjárását és összeolvashatóságát.

Azért jó lenne, ha a jövőendő olvasója A tenyérjóst és a Judith... -ot egy úgynevezett „haskötővel” összefogott, kétkötetes új kiadásban együtt vehetné meg, kölcsönözhetné ki.

Most a Judith... -ot végre külön szemlélve elmondhatjuk: mint könyvmű egy összművészeti alkotás. Szerintem gyönyörű a Hrapka Tibor könyvtervezői táalentumát dicsérő borító, amelyen a képzőművész Géczi János úgynevezett plakáttépéseinek egyike szerepel. Nem árulok el titkot, hogy közösen, szavazással döntöttük el, melyik kerüljön ide. Egy vérpirossal foltos változatot választottunk – ha már van egy baltás gyilkosunk. Ugyanakkor a könyvtest így képzőművészeti is megidézi a szétszóródott, eltépett, elrongyolódó, személyiségüket, formájukat veszített sorsokat. Ez furcsa lepusztultság, hisz a maga módján mégis izgalmas jelenlétet tükröz, képzőművészeti projektként van jelen. Aztán föllapozzuk a regényt, és a szennycímlapon egy mottót találunk, egy vers részletét, amely szintén Géczié: az ugyancsak a Kalligramnál megjelent verseskötetének a címadó verse, a Szűz a gyermekkel, Szent Annával és egy számmal. Ha a mottót felolvasom, akkor nem kell túl sokat magyaráznom a regény egyik alapvető motívumát, a magányét, a megsokszorozott magányét.

Jár a ligetben, a temetőben a hegyen,
ott lépdél a parton,
mindenütt van egy és ugyanazon időben.
Látja a tintakék sziklákat, a sötét eget,
a borszínű tengert,
ahogy szél nélkül, evezőcsapások nélkül
suhan a csónakjával a vizen.
A szamarát viszi a közeli kis szigetre,
ahová haláluk előtt hordják az elerőtlenedetteket.
Ott hagyja a tucát, öreg állat között,
van neki szivárgó lápvíz
és lakként átlátszó, silány füvek.
Megszimatolja a kezét,
pofáját gyöngén hozzádörzsöli a vállához,
ott marad lehorgasztott fejjel
két szikla között.
Legyen úgy, ahogyan az egész világ cselekszik.

Engem meghat ez a vers, a magára hagyott számmal, akit, akár az öregeket Japánban, felvisznek a hegytetőre. A számár, az emberi módon működő lény. És hát a liget, a temető, a hely természetesen az Adriának a hegyen levő temetője, az adriai hegyormok tengerbe alázuhanó lejtői fölött. De a könyvben magában van egy furcsa torzítás, mert az az író, aki egyébként világ életében az Adriához kötődött, tehát egy élettel teli, mediterrán tengerhez, most egyszer csak elviszi az egyik hőst egy halott tengerhez,

a Kaszpi-tengerhez. Ennél a halott tengernél tudtommal nem jártál, a természeti és szociografikus rajzát, örök poeta doctusként nyilvánvalóan tanulmányoztad. Itt laknak az olajmaffiózók, itt az azeri olaj, az azeri diktatúra és az azeri–örmény konfliktus közepette élő népesség. Az ebben a közegben élő gyerek lép Judith elé ennek a második kötetnek a főhőseként. Őt halljuk, ő keresi magát, ő keresi a múltját. Ott valóban, az apjával együtt, minthogyha száműzetésben lenne, minthogyha kitelepített lenne, mintha nem venné őt körül más, csak ez a sajátos kopár, halott tengerrel körülvett forróság. Anya nélkül nő föl, az apját is ritkán látja, mert annak újsütetű maffiózóként van éppen elég dolga. Hogyan viselted, hogy a magad nagyon szeretett világát egy nagyon kopár és kegyetlen világba kellett áttenned?

Volt egy év, amikor nem pusztán a vers részletét illesztettem a regény elejére mottóként, hanem a kötet címét is a verstől kölcsönöztem. Aztán meggyőztek arról, hogy e cím oly erősen kötődik az időközben népszerűvé vált vershez, hogy kár lenne ezt a kapcsolatot szétrombolni. Ugyancsak sokat hezitáltunk a borítóra kerülő képről. Mivel *A tenyérjós* fedelén egy tépett plakátról készült fotóm volt, magától adódott, hogy az így megjelölt irányba kell haladnunk. Aztán olyan spontán létrejött dekollázsokat válogattam az archívumomból, amelyekből több kultúra lenyomata is kivehető. Végül a marokkói, még pontosabban marrakhesi felvétel maradt fenn a rostán, amelyet aztán a zseniális Hrapka Tibor alakított könyvborítóvá.

A Hrapka-borítóban benne van a muszlim képvilág sajátossága, az, hogy az európai szem kaleidoszkópszerűen, azaz kristályok és fénytöréseik együtteseként látja az iszlám világát. S ez a szerveződési mód nem pusztán a mozaikokkal borított falon és padlón, de vésett vagy festett faldíszítésekben, a városszerkezet, a lakóhelyiségek térszerveződésében és a kertek topográfiájában is feltűnik. Ily módon a borító előjátssza a regény struktúráját, egyáltalán azt, hogy az olvasó több, az iszlám prózahagyományból megszokott eljárást is követ. (Azt, hogy nem pusztán önmagukért, a leírás élvezetéért, hanem a cselekmény kifejllesztése által jellemződnék a hősök; hogy a lelki mozzanatok leképezése dramaturgiai eszközökkel történik, s nem szóbeli jellemzésekkel; hogy az esetlegességeknek szerep jut – hogy később nyilvánvalóvá válják, törvényszerű volt a lejátszódásuk –; hogy a szórakoztató elemeknek beazonosító, edukatív szerep is jut.) A legnehezebben megoldható feladatnak az mutatkozott, hogy a szereplőimet pszichológiailag ne hagyományosan jellemezzem, hanem távolságtartó mondatokkal.

Azerbajdzsánban nem jártam. A térségről először azoktól az írókollégáktól, közeli barátoktól, némelykor egyetemi társaktól hallottam, akik delegációtagokként szívesen jártak ki a hetvenes–nyolcvanas években a Magyar Írószövetség szervezésében. De amikor egyetemistaként a téli Moszkvában töltöttem két hetet, sok közép-ázsiai hallgatóval találkozhattam, akik nemcsak gránátalmával, koriandermagot rejtő cukorkákkal láttak el, de számos, mai napig el nem fakuló történettel is. A motívumgyűjtéshez sokan hozzájárultak – túl azon, hogy a művelődéstudományi kurzusaimhoz jártasnak kellett lenni az iszlám kultúra több ágában is, no és a Kaszpi-tenger és vidékére vonatkozó ökológiai ismeretem is naprakész maradt. Érdekes továbbá megjegyznem, mennyi instrukciót kaptam ahhoz, hogy e világot érthetővé tegyem, Izraelben, ahol sok a közép-ázsiai zsidó emigráns, s ahol hosszan tanulmányozhattam a jóvoltukból felépített, számukra a világ legértékesebb és legszebb zsinagógáját, a Tirat Carmelt. Amúgy megfordultam tevévásáron, láttam elhagyott olajkutakat, értem az ökológiai válságból következő civilizációs botrányokat... (Érdekes, az első regényem, a sok okkal sikerületlennek látott *Kezét reá veté, hogy lásson...* helyszínén, Suriname-ben sem jártam. Igaz, oda a mai napig nagyon-nagyon vágyom.)

Mélységében, de látványában is van jártasságom az azeri világban, s az azt beágyazó keleti keresztény, illetve török-izlám és arab-izlám térfélben. Politológialag ugyancsak követnem kellett – az általam vezetett egyetemi intézetben a képzéshez tartozott –, s ha felszínesen is, bele kellett látnom. Ami (talán) sajátos a regényi szemléletem kialakításában, hogy igyekeztem nem elválasztani az élettelen természet, az élő természet és az emberi civilizáció történeti és kortársi jelenségeit, holisztikusan érzékelni a konkrét dolgok pillanati státuszait. Olyasmikre gondolok, hogy a félsivatagon át vezető autópályán a történelmi jegyek épp úgy belevegyülnek, mint az éppen csatázó olajmaffia rodeói, az eltaposott kecske, a dinnyeföld szépsége vagy a porvihar miatt különös színű napfelkelte. Olyasmikre gondolok, ahogyan Cholnoky Jenő a Veszprém-könyvében leírta egykoron szülővárosát.

A Cholnokyaktól lestem el, hogyan kell eltávolítanom magamat attól a térségtől, amelyet egészében valamennyire, de szinte az összes részletében kedvelek. Hogyan jó egy nagyra értékelt helyben érzékelni azokat az ellentmondásokat, rothasztó jegyeket, erodált pontokat, amelyekről csak viszolyogni lehet. Hát úgy, hogy felfedezendő, mindezek miképpen járultak hozzá az éppen jelenlévő állapotához, amely, meglehet, a benne élőknek épp úgy kedves, mint a távoli szemlélőknek. A történeti nézőpont nem jár etikai sterilitással, azt csak a történet fogja implikálni.

A regényírás folyamatában, ahogyan nő föl kis Ajaz, úgy váltam én is egyre kevésbé elnézővé az őt körülvevő világ dolgainak leírásában. Az talán érezhető is, hogyan válik a szöveg egyre szenvtelenebbé – és persze a mögötte kucorgó író is.

Jártam Bakuban, ott a tengerben nem is lehet fürdeni, annyira szennyezett a víz, s már odáig is, amikor vonattal tartunk arra felé, a pusztaságban hosszú-hosszú, száz kilométereken át a kiaknázott és otthagyt olajkutakat látjuk. Valaha bólogató, de most már rozsdába omlott, rozsdába merevedett ócskavasak. Tehát hogyha vannak képzeteink az orosz igénytelenségről, akkor ez tulajdonképpen egy megduplázott szovjet igénytelenség, aminek a vidékén járunk, és ennek a kisfiúnak, aki felnő, ez lesz az úgynevezett otthona. Innen jön vissza Pestre, hogy megkeresse az anyját. Nagyon fontos nekem, amit mondtál, ha valaki majd olvassa a könyvet, akkor tanácstalan lesz szinte mindvégig, a történetmondás kollázsosságában. Ki is ez a gyilkos, egyáltalán férjként mi köze van Judith-hoz ennek a baltás gyilkosnak? Azt érzékelteti ez a történetmesélés, hogy menet közben alig vagy egyáltalán nem látjuk az összefüggéseket. Mi az, ami fontos. Mi minek az oka. Esetleg fordítva van, esetleg nem. Megszólal valaki, elviszi a történetet egy teljesen más, idegen történések, sorsok felé. Megtudunk például egy örökösödési háborúról sok mindent, aminek látszólag semmi köze sincsen a mi történetünkhöz. És valójában mégiscsak van, nagyon izgalmas dolog ez. A kötet nyitójelenetében például, amely roppant plasztikus, szinte riportszerű, tanúi vagyunk, amint Judith megjelenik a gyűjtőfogház előtt, bebocsátásra várva, mert ott előadást fog tartani a raboknak. És a gyűjtőfogház körüli élet sajátos: egész családok álldogálnak az utcán, és órákon keresztül beszélgetnek a hozzátartozóikkal, kiabálnak fölfelé az emeleti vasrácsos ablak irányába. Judith értesül arról, hogy itt őrzik azt az azeri tisztet, aki egy baltával egy éjszaka lemészárolta örmény katonatársát. Talán mindannyian emlékszünk, még nem olyan régen történt ez, tehát egyszer csak beóvakodik a történetbe egy aktualitás. Mint kiderül aztán később, ez a gyilkos az apafigura. De mindez szinte észrevétlen adatik tudtunkra.

Számos dolog, jelenség, civilizációs esemény, amit a közéletben, a tudomány vagy a művészet világában, vagy a mindennapi életünkben lineárisnak, okok-okozatok láncának végén látunk, azt én nem olyannak ítélem. Nem arról van szó, hogy a magam nézőpontjából sokszor nem tudhatom, hogy hol kezdődik, hol végződik, mi minden befolyásolja a sorsomat, s annak, ami lezajlik milyen etikai következményei lesznek. Szabad-e egyáltalán helyzeteket, reakciókat, nézeteket filozófiailag vagy etikailag megítélni – s ha igen, egyéni vagy közösségi nézőpontot szükséges-e választani? A bizonytalanságok garmada van a hálózatosnak talált eseménymezőkben. Az európai kultúrában az igazmondással büszkélkedő művészet ugyancsak szereti elfedni, elhazudni vagy pedig szabályozott magyarázattal ellátott, okfejtéssel megtámogatni a sorsot. Persze, ennek az európai világképek az okai, mifelénk az individuális sors inkább előtérben kerül, mint a kollektív. Holott belátható, sorsról csak akkor lehet hozzá hűséggel beszélni, ha abban univerzális dolgok történnek. Ebből a gondolatból indul a regény, ebből következik szinte minden.

Nagyon sokáig számos apró mozzanatát az életemnek restelltem, nem beszéltem róla, mert a kulturáltságom, a szocializáció, a mások révén kialakított normaképzetem alapján szabálytalannak érzékeltem vagy gondoltam.

Az egyik ilyen a zenéhez való viszonyom. Mindennek van a regényemnek köze, mivel a baltás, az egykori szentkirályszabadjai orosz tiszt elmélyülten zeneismerő és zenerajongó, aki, túl azon, hogy mindegyik művészetet kedveli, pl. a börtönben műfordítással tölti ki az idejét. Nos, a Bartók Béla, illetve a Sztravinszkij előtti zenét, az egyetlen J. S. Bachot kivéve, nehezen tudom élvezni, éppen ezért hosszasan hallgatni. Az a zenetípus, amely történetet akar elmondani, történethez kötött, attól, mondhatom, kiugrom az ablakon. Az ilyen zene alapvetően nem a zene anyagával foglalkozik, hanem a zenét hallgató embert elképzelő szerzőről tesz megállapításokat. Múltkor beszéltem egy zenészsímerőssel, aki megerősítette, hogy az lenne a szabályos, ha az ember a kortársi zenét kedveli és érti, és a művelődéstörténeti zárványokról tudja, hogy a jelenlegi világ megértéséhez kevésbé járul hozzá. Az apa, Ajaz figurájának a felvázolásához hozzátartozik, hogy ő a régi zene híve, s mindaz, amit végbe visz az életében, az a régi világ maradványtömegének a következménye – az ortodox vallásossága, a nemzetállami eszménye, a dinasztialis gondolkodása, a pénzügyi szemlélete, a hierarchikus-miliciális emberi kapcsolatai, a rajongást és az alávetttséget egyidejűleg elfogadó nőkultusza, azaz kézen fogva járó tulajdonosságai léteznek csak.

A másik a regényolvasási szokásaimból következő felismerés. Évente 60-70 könyvet elolvasok, azt hiszem, ez szakmai ártalom. S egyre kevesebb kortárs regényt élvezek. Sok klasszikus regényt sem mernék újra olvasni, mert attól tartok, hogy nem is az értékük, de a számomra nyújtott élvezeti értékük gondot jelentene. Jól érzem, hogy a jó kortárs regény nem független szerzői műalkotás, hanem szerzői tevékenység révén kifejeződő kortermék.

Ilyesféle antropológiai problémák és megfontolások következménye, hogy e könyv nem mondható kollázsoltnak, sokkal inkább fragmentálisnak. A kollázsolásban valamifajta vadságot, drasztikusságot érzékelek, amely a szétosztottságot, és nem az összefüggéseket hangsúlyozza. Nem az olló, hanem a ragasztó!

A regény szerkezetét és persze a beszédmódját ilyenfajta, ha tetszik, olvasásból következő, de antropológiai megfontolások alakították ki. A következménye az, hogy a regény valóban furcsa, olykor extrém pillanatokat is magába foglaló struktúrává alakult. Két ilyen említék. Az egyik az, amikor a gyűjtőfogházba jut be a főhős. Amit ott átél, amit lát, annak akkor lesz jelentősége, mikor sok-sok másról szóló oldal után megtudjuk, hogy köze volt a gyűjtőfogházban lakat alatt tartott

azeri gyilkoshoz. A másik pedig az, amikor a VIII. kerületi jóshelyről 12 módon leírt pillanat alatt megy el a kibombázott telek előtt, felhívja a figyelmet az azonos térben és időben lezajló események tömegére.

A gyűjtőfogház jelenete, az az érzésem, erős személyes élményed alapján született. Itt a riportszerűségnek van egy olyan frissessége, amely engem nagyon megragadott.

Énekes-zenész barátommal együtt hívtak meg egy börtönelőadásra. Azoknak a drogdílereknek a programvendégei voltunk, akik tevékenységük büntetéséért tíz évi zárkát kaptak. Ennek kapcsán esett szó, hogy a fogvatartottak között van az azeri baltás, s hogy magyar regényeket fordít, éppen Szabó Magdát és Kertész Imrét. A figurája rég fókuszba került, de azt nem is reméltem, hogy közvetlen információkat szerezhetek róla. Olyasmiket, hogy védelmezik, mivel a börtönben sincs mindenki biztonságban. Az volt a meglepő, hogy kitalálok valakit, van arca, négy végtagja, húsz körme, hangja is, és egyszer csak ott lesz a közelemben. Túl azon, hogy egyetlen eseményt az életéből átemeltem, minden más, ami a regénybeli alakot övezi, fikció.

A baltás gyilkos ügye nagy port vert fel, hiszen végül is világpolitikai kontextusba került ez az egész fogolycsere ügy. Ennél – hogy mondjam – csörömpölőbb, tolakodóbb aktualitás, mint egy azeri baltás, nem létezhet a világon. És mégis, roppant diszkréten, nagyon finoman és nagyon kétségbeejtő, antropológiai értelemben kétségbeejtő történet rajzolódik ki, egy korszakot jellemző antropológiai kérdés: ki vagyok? Vagyok-e egyáltalán? Nagyon szépen írod meg azt a nem is hosszúra nyújtott, villámszerű jelenetet, amikor betér ez a fiatalember a jósnőhöz, aki persze a tenyeréből azonnal fölismeri a saját fiát, és mégsem történik találkozás. Nem történhet találkozás. A sorsok végül is csak keresztezik egymást, csak egy-egy villámszerű pillanatra találkoznak „Két repülő rajzolja közös X-ét. / Az eget, mint szelvényt, kitöltik” – ahogyan Törek című versedben írtad néhány éve. Ezt a láttelepet erősítik a két regény irodalmi figurái is. Kikkel találkozunk?

Mindenkivel úgy, ahogy az egykori életbeli viszonyunk még folytatható. Két emblematikus szereplőmnek csak a szerepét alakítottam át, azaz a történeteit, de nem változtattam meg a nevét. Az egyik az Erdélyből Magyarországra riadt Hervay Gizella, a másik pedig a Szócs Géza-i lírától megtáltosodott, ugyancsak korán önkéntes halottá vált Endrődi Szabó Ernő. Regénybeli jelenlétük, túl azon, hogy ugyanolyan szerepük is van, mint a baltásnak, azaz hitelesítő, ahhoz is hozzásegített, hogy a valódi és a képzeletbeli közötti féregjárat hirtelen megnyílása és váratlan bezárulása kapcsán olyan szituációkba vonódjanak a hőseim, amikor hihetnők, maguk is a valóság részei. Meg aztán életjátékot is folytattam a sorssal: elég fontos szerepet töltöttek be egy-egy időszakban az életemben ahhoz, hogy kicsit általam is részesedhessenek a halálon túli életből, mert megérdemlik. Az ilyesféle mókákban, látható, megmaradtam költőnek, van egy-két pillanat, amikor elhiszem, amit írok, az a szövegvilágon túl is realitás, mi több, univerzum.

Egy pusztuló nemzedék. Csiki Lászlót, aki szintén Erdélyből jött át Magyarországra, és ugyancsak nem találta soha többé a helyét, megkérdezték, hogy a diktatúrát, Ceausescut hogyan élte túl? Erre a költő azt válaszolta: nem éltem túl. Azt mondta ezzel, hogy aki én ma vagyok, az már egy másik

ember. Te is megfogalmazod ezt egy esszéisztikus versedben: „Mert annyi mindenben hittem, / túlélte több rendszer és isten, / Mert én mindegyikbe belehaltam.”

Hát minden szöveg egy túlélési gyakorlat. Vagy hamiskodva kifordítva, a halál utáni élet.

Judith folytonos vándorúton levő lény. Tulajdonképpen egy modernitásbeli bolygó zsidó, 'h' betűvel a neve mögött a bibliai Judith, aki ellátogat Izraelbe, Jeruzsálembe. Ám mintegy véletlenül kerül oda.

Judithról leginkább a bolyongásaiból tudjuk, hogy zsidó. Amit egy-két nagyon apró vonással azért körbekontúroztam. A beavatottaknak szól, hogy leírom, berettyóújfalui származású (de nem írom le, hogy ugyanúgy, mint Konrád György). S van még néhány ennyire rejtett és egyben rejtőzködő megjegyzésem róla, pontosabban a zsidóságáról. Hogy még egyet előtérbe hozzak: Judithnak egy Duna-parti sétán, ahol eszébe juthatnak a folyóba lőtt budapesti zsidók, arról beszél kísérője, hogy a Lukács-archívum idősb könyvtárosnőjét miként kúrja meg a filozófus ágyában egy ifjú költő, mondjam azt, hogy a múlt ágyát hogyan dúlja föl a jelen. Judith nem a zsidó kultúrába belenőtt, azt vállaló figura, a származása szerint az pusztán. Nincs benne semmi öröklött zsidó történet, bár néhány pillanatban fölhasználja a származását.

A regény a zsidóságról is szólna? Az orosz-szovjet örökségünkről? A lehetetlen életünkről? A regény arról beszél-e, hogyan egzisztál ez a jósdá, ott ül a kellékeivel felszerelt és a kellékeit kiröhögő Judith, akihez betér egy fiú, kinek tenyeréből nem akarja felismerni, hogy nem más, mint az apját kereső, apja után érkező, a lázongó Budapestre vetődött saját fia? Nem tudom, ki mit olvas ki belőle. A regény persze nem állít mást, mint hogy Judith hiába is olvassa ki a tenyérből a tulajdonosa, saját gyereke valamennyi történetét, amelyik mindegyik az anyjáról, az anyahiányról, azaz őróla szól, nem akarja ezt a hiányt eltörölni, nem akarja megsemmisíteni. Ez a radikalitás nem ő lenne.

Ki is a hős? Az anya? A fia? Nem inkább a fiúnak a keze? Vagy az a Marymari, akinek Judith elmondja a fia kezéből olvasott történetet, és ő visszamondja már, a maga értelmezése szerint? Judith, megmutattuk, nem a saját gyerekeivel szembesül, hanem annak a tenyerébe írt anyatörténeteivel. És mint jó pszichológus, tudja, hogy a történetben nem a históriát kell megérteni!

A szituáció kötegyeni írói lehetőséget kínál: X főhős elmondja, hogy Y barátnője hogyan hallotta Z történetét a könyvben... Lubickolni lehet a szempontváltások nyújtotta alkalmakban, s olyan aspektusok felvázolására nyílt lehetőségem, amelyeket csakis a nyelvi helyzet tett lehetővé. Miközben a hálózatoságnak a használatáról van szó, akár úgy, hogy a hősök viszonyai ekként jobban láttathatóak, akár pedig azért, mert az én alakjaimnak közösségi (családi, baráti, kulturális, nemzeti) feladatok jutottak.

Most közbe kell szólnom, mert ez is igazolja, hogy ezt a két könyvet mennyire érdemes egybeolvasni. Judith-nak már volt egy leánya, aki meghalt. Tehát van egy rettenetes anyai árvaság, Judith egyszer csak ott van egy halottal, akivel folyamatosan beszélget a halála után. A második könyvben ez az anyai árvaság kettőzódik. Elveszti a fiát, noha az még él.

Igen, mindent kétszer kell legalább elmondanunk, hogy az egyszerre is érthető még érthetőbbé váljék. Judith életét amúgy három kultúra rendje alapján lehet elősodorni.

Balatonalmádi 16.

Nemrég olvastam egy politológiai tanulmányban – és ez illeszkedik ehhez a bizonyos orosz–azeri–örmény–magyar alkusorozathoz, aminek az eredményeképpen aztán a gyilkos Bakuba kerül, és ott rögtön föl is mentik minden ígéretés ellenére –, hogy a szovjetek egy viszonylag rövid ideig, de határozottan támogatták a zsidók kivándorlását Izraelbe, ami eléggé meglepő, hiszen egyébként semmilyen kivándorlást természetesen nem támogattak, hogy kiengedjék az oroszországi zsidókat Izraelbe, s Izrael ezáltal szovjetbaráttá válhat.

A regényben nincs ilyesmiről szó, de fontos, amit jeleztél. A regényből pusztán az világlik ki, hogy Judith éppen a közösségi elköteleződése miatt hagyja ott valamennyi életterét, hogy végül a 8. kerületben tenyérből jósoljon.

Az egyik legszebb esszé a Jeruzsálem-esszé, amelyben az arra vándorlót egyszerre járja át a történelem előtti idő, a bibliai idő, a mai Közel-Kelet, a mai magyar mivolt. Miközben az írásod a legszemélyesebb, az emberi szükségletek elvégzéséig menően a legszemélyesebb úti beszámoló is.

A Jerusaleim-kötet tucatnyi esszéjének egyike egy erős élmény: a damaszkuszi kapu fölött, ami egy pici kapu, egy nagyon szép vadrózsa-szerű, szúrós cserjét láttam, amelyre fel volt akadva egy csinos rózsaszín bugyi. Tíz méter magasan lengedezett győzelmi zászlóként a sivatagból érkező szélben. Hosszan tanakodtunk az útitársaimmal, hogy gondoljuk meg, nem tudjuk megállapítani, hogy ez arab vagy keresztény, vagy egy zsidó bugyi – de ehhez a bugyihoz itt ez az eldönthetlenség

is hozzátartozik. Erről van szó Jeruzsálem esetében, olyan hagyományos kérdések bukkannak elő, amelyek az emberi mivoltunk extremitásaira mutatnak rá.

Nem akarsz folytatást írni?

Nincs rá már időm, azt hiszem. Számomra, aki alapvetően költő vagyok, azaz a versírás a természetes állapot, egy regény véghezvitele, pláne, ha terjedelmes, legalább tíz év. A *Tiltott Ábrázolások Könyve*, ami kétkötetes, több mint 15 évig készült el véglegesen.

Tehát nem az vagy, aki reggel fél hétkor fölkel és fél tízig penzumszerűen ír...

Voltak hónapok, amikor rendre napi 8–10 órát dolgoztam a szövegen, de munkahely mellett ez nyáron volt lehetséges. Másrészt semmifajta rutint nem akartam működtetni, sőt igyekeztem azokat ignorálni. Újabban, mint az ördög a szenteltvíztől, úgy félek tőle.

Eközben természetesen születtek versek. Úgy érzem, a versvilágra hatott a regényírás folyamata, és viszont. Tehát, hogy a versvilágban is vannak olyan elmozdulások, olyan hangváltások, olyan epizódok, sőt, az aktualitáshoz bátrabban nyúló gesztusok, amelyek azt mutatják, hogy egyszerre működött itt valami. Tehát nem lehet élesen elválasztani a regényíró menetrendet a versíró menetrendtől.

Amikor tisztán nagy lélegzetű neoavantgárd figura voltam, ami a fiatalságból és a félműveltségből következett, hogy úgy kell a szövegeket hagyni, ahogyan elsöre sikerülnek, azt vallottam, hogy egy verset nem szükséges minden porcikájában érthetővé tenni. Jobb, ha opálos. Nem kell tudni, mi is a fekete zongora. A szerkezetnek legyen teste, hangja, le lehessen ütni a billentyűt rajta ... Ez a homályigényem a *Tiltott ábrázolások könyve* megírása után tűnt el.

A folyamatos újrakezdésekkel a gyűjteményes kötetnek az utolsó versében is az A betűig jutunk el, tehát minden analitikusság után az egészet kezdetjük előlről. A megírandó könyveid egyikében, ha jól tudom, közvetlen műfaji formában is összetalálkozik majd a versvilág és az esszéisztikus próza, mégpedig az utóbbi évek egyik legegységesebb élménye nyomán, ez pedig Murter szigete. Az az adriai sziget, ahol te Veszprém után vagy a Balaton-felvidék után a második otthonodra leltél, és az ingázás a mediterráneum és Veszprém között, „lakónyilvántartásilag” is megvalósult, mert Murteren is van szállásod meg itt is. Volt egy Murter-központú versesköteted, a Sziget, este héttől tízig, amelyet én szerkeszteni és olvasni is nagyon szerettem...

Egy éve dekollázsokkal foglalkozom, olykor-olykor verssel. Ideje, hogy ez befejeződjék, bár utómunkálatok sora várható egész addig, míg a képeim kiállításokra nem kerülnek. Készül egy képzőművészeti albumom is, jövő év elejével talán meg is jelenik. De tervezek egy szöveget, a szöveg fogalmát nem véletlenül mondom: a párizsi Magyar Műhely-esek írták minálunk először, hogy a negyedik műfaj a szöveg. Ez kevert műfaj, s egymásba lehet származtatni a tanulságokat, az eszközöket: e hibridvilág mindig is izgatott. S mert majd' tíz éve fordulok elő Murteren, igen, beszélni kell arról, hogy az ember vénségére miért vált életteret.

Judithnak tehát búcsút intesz? S a nemzedékednek, amelynek tagjai nemcsak elmennek közülünk, hanem már életükben elmaradnak egymás mellől?

Pályám kezdeti szakaszán, amikor először összeverődtek a nemzedéktársak – a *Gazdátlan hajósoktól a Félkorsó hiányosokig*, a pozsonyiaktól és győriektől a budapestiekig, abban reménykedtem, kb. a József Attila Kör Magvetős füzet sorozatáig, hogy koherens, tagjaira figyelő korosztályunk lesz. Rettenetes volt a huszadik századi magyar irodalomban azt látni, hogy azt az ellenszenvet inkább alakították, mint az értékek tisztelete. Aztán csoportokra esett, illetve darabolódott az, amit a *Mozgó Világ* szemmel még közösnek véltünk, és ezek a csoportok nem hogy nem vettek egymás teljesítményéről tudomást, de nagy kedvvel kezdtek vadászni egymásra, tulajdonképpen ez határozta meg a csoportképződési folyamatokat. Idővel kiderült az, hogy az élő idősebb nemzedékekre sem figyelt a többség, nem hogy a saját kortársaira, s a folyóiratalapítási láz sem egyéb az öndemonstrációnál. Az a társaság, ahová korán sodródtam, sokunkat kiszorított, s a *Vadnarancsok* nyomán már nekem sem volt kedvem bárhová is tartozni. Oly sokunkhoz hasonlóan értelmezői segítség nélkül maradtam, amelyhez társult az önkéntes bezártság s végül a rendszerváltás után bekövetkező költészetszemléleti átalakulás, amely ignorálta a közösségi elkötelezettségű neoavantgárdot. A nemzedékem elporladt, ha volt is belőle ez-az, nincs belőle jóformán semmi. Egyéni és nagyszerű teljesítmények vannak, nem kevés, s már annak is örülnöm kell, hogy ezek töredékének némi irodalmi visszhangja is van, habár kulturális alig-alig.